

Âyetlerin Sayısı Hakkındaki İhtilaf Nedenleri

Doç. Dr. Hasan KESKİN*

Özet

Kur'an'ın metninde herhangi bir noksanlık ya da fazlalık bulunmama-
la birlikte âyetlerin sayısı hakkında İslam âlimleri ihtilaf etmişlerdir.
Biz makalemizde bu ihtilaf nedenlerini araştırdık.

Anahtar Kelimeler: Âyet, sayı, ihtilaf, 6666

Abstract

Although there aren't any surpluses or flaws in the text of the Quran,
Muslim scholars disputed about the numbers of the verses in the
Quran. We researched the causes of this controversy in our article.

Key Words: Verse, number, controversy, 6666

I.GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'de kaç âyet vardır? Bu soru bazen mesleki uz-
manlık sorusu olarak, bazen bilimsel tartışmalarda, bazen de tefsir
usulünde anlatılan konular içerisinde cevaplandırılmaya çalışılırken
hep yuvarlak bir sayı olarak 6666 rakamının telaffuz edildiğine şah-
it oluruz. Hatta birçok temel kaynak eserde de bu sayı yegâne
cevap olarak yer alır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim de kaç âyet var?
diye kime sorulsa, hemen akla gelen sayı 6666 dır. Bu zikredilen
sayı ise elimizdeki mevcut mushaftaki sıralanan sûrelerdeki âyetle-
rin sayısının toplamı ile çelişmektedir. Buna göre zaman zaman
doğal olarak konunun uzmanı olmayan kişiler veya çevreler tara-
fından Kur'an metninde daha sonraki dönemlerde bir eksilme mi
olmuştur kuşkusunu doğuracak sorgulamaların yapıldığı medyadaki
tartışmalardan da anlaşılmaktadır. Bu durum aslında hangi dönem-
de ve kim tarafından literatüre sokulduğu çok da belli olmayan
6666 sayısının bu kadar yaygın olarak kabul görmesinin bir gerek-
çesi olabilir mi? Bu sayıyı anlamaya ve yorumlamaya çalışsak, nasıl
anlamamız ve yorumlamamız gerekir? Sonraki dönem kaynakların-
da yer alan 6666 sayısı, rakamsal bir değer olarak sûrelerin içeri-

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi (kes-
kin@cumhuriyet.edu.tr)

sinde arka arkaya sıralanan âyetlerin genel toplamıyla Kur'andaki âyet sayısının bir ifadesi mi dir? Yoksa Kur'anda ele alındığı kabul edilen genel konuların âyet sayısının matematiksel bir toplamla ifade edildiği bir sayı mıdır? Eğer konu taksimine dayalı âyet sayılarının toplamının ifadesi olarak zikredilen bir sayı ise, bunda bir âyetin birkaç konu içerisinde yer almış olması doğaldır. O zaman âyetlerin bazı yerlerde mükerrer sayılmaları söz konusu olacağından doğru bir sonucu ifade edemeyeceği açıktır. Yani aynı âyet içerisinde hem emir, hem nehiy, hem va'd hem va'd cümleciklerinin yer aldığı bilinen bir husus olduğundan bazen bir âyet hem emir, hem nehiy, hem va'd, hem va'd konusu içerisinde sayıma tabi tutulmuş olmaz mı?

Ayrıca neden 6236 sayısına göre bu günkü Kur'an sûrelerindeki âyet sıralaması yapılmıştır. Bu sıradan bir tercih midir? Yoksa İslam coğrafyasında bir birliktelik ifade eden ve tarihi süreç içerisinde aşama aşama yapılan çalışmaların Müslümanları getirdiği bir icma ameliyesinin farklı bir örneği midir? Yani Kur'an'ın metinleşme süreci içerisinde yapılan çalışmalarda önemli ölçüde ağırlığını hissettiren Küfe Kıraat ekolünün birçok görüşlerinin Kur'an'ın şekilsel metin yapısında tercih edildiği gibi 6236 sayısının tercihinde de bu ekolün görüşünün ağırlık kazanmasının bir tezahürü müdür?

İşte gerek 6666 sayısı gerekse 6236 sayısı ile ilgili problemlerin ve konu ile ilgili tartışmalardaki müphemliklerin ortadan kalkmasına katkı sağlayacağını düşündüğümüz bu çalışmamızı yapmaya karar verdik.

II. "ÂYET"İN ANLAMI

A. Lügat Anlamı

"Âyet" kelimesinin sözlükteki asıl anlamı, "herhangi bir şeyin varlığını gösteren alâmet"tir. Buna bağlı olarak açık alâmet, belirti, iz, eser, işaret, ibret, nişane, mucize, burhan, delil, yüksek bina gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹ Kelimenin çoğulu "ây" veya "âyât"tır.² Kelimenin 'cemaat' anlamının dışındaki diğer anlamları Kur'an'da da aynı şekilde korunmuştur. "Âyet", Kur'an'da delil, burhan³; mucize, işaret⁴; alâmet, nişan⁵; hayret verici bir iş, şaşı-

¹ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh* (thk. Ahmed Abdulğaffar Attâr), Beyrut 1984, "âyet" md.: Râğib el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an* (thk. Safvân Adnan Dâvûdî), Dimeşk 1997, "âyet" md.; Ca'berî, Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. İbrahim, *Hüsnü'l-meded fi ma'rifeti fenni'l-aded* (yazma), Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Böl. No: 000014, varak, 4-a; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'arab*, Beyrut 1994, "âyet" md.; Zebîdî, Muhammed Murtaza, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Beyrut 1994, "âyet" md.

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 'âyet' md.; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 'âyet' md.

³ Kur'an'da Allah'ın varlığına ve yüceliğine işaret eden deliller âyet ismiyle anılmaktadır. Buna göre göklerin ve yerin yaratılması, gece ile gündüzün peşpeşe gelişi, insanların faydası için denizde yüzen gemiler. ölümünden sonra toprağı diriltmek üzere yağmurun indirilişi, canlıların var edilmesi, bulut-

laçak şey⁶; ibret⁷; yüksek bina⁸; kıyamet alâmeti⁹; Kur'an'ın tamamı veya belli bölümleri¹⁰ gibi anlamlarda kullanılmıştır.¹¹ Söz konusu kelime tekil ve çoğul şeklinde Kur'an'da 382 defa geçmektedir.

ların boyun eğmiş bir şekilde havada yüzmeleri birer âyettir.(Bkz.Bakara, 2/164). Güneşin bir aydınlık, Ay'ın bir nur (ışık) kılınması yılların sayısı bilinsin diye Güneş'e ve Ay'a durakların tesbit edilmesi birer âyettir. (Bkz. Yûnus, 10/5). Tanenin ve çekirdeğin yaratılması, sabahın gecenin içinden çıkıp gelmesi, gecenin dinlenen zamanı yapılması, karanlığın derinliklerinde yol bulmak için yıldızların bir lamba gibi var edilmesi, insanların tek bir nefisten yaratılması, gökten inen su ile bitkilerin büyütülmesi, her türlü meyvenin var edilmesi birer âyettir. (Bkz. Enâm, 6/99) Arının çeşitli çiçeklerden topladığı özlerle insanlar için şifa olan bal yapması, hayvanların çeşit çeşit yaratılması, hayvanlar tarafından insanlara süt hazırlanması birer âyettir. (Bkz. Nahl, 19/69). "Âyet" kelimesi, şu âyetlerde "delil" anlamında kullanılmıştır: "Ve O, yeri yayıp uzatan, onda sarsılmaz dağlar ve ırmakları var edendir. Orada ürünlerin her birinden ikişer çift yaratmıştır. Geceyi gündüze bürümektedir. Şüphesiz bunlarda düşünen bir topluluk için gerçekten âyetler vardır." (R'ad,13/3). "Göklerin ve yerin yaratılması ile renklerinizin ayrı olması, O'nun âyetlerindedir."(Rûm, 30/22.)

⁴ Bkz. Âl-i İmrân, 3/49; Mâide, 5/114; A'râf, 7/73; Tâhâ, 20/22: Enbiyâ, 21/91; Mü'minün, 23/50; Neml, 27/12. Kur'an, peygamberlerin Allah (cc) tarafından gönderilmiş elçiler olduklarını isbat etmek için gösterdikleri olağanüstü olaylara da 'âyet' demektedir. Peygamberlerin gösterdiği bütün mucize'ler âyet adıyla anılmaktadır. Çünkü mucizeler, peygamberlerin kendi işi değil, Allah'ın gücünün göstergeleridir. Hz. İsa (as)'nın çamurdan kuş yapması, körün gözünü açması, alaca hastalığını iyi etmesi, ölüyü diriltmesi, saklanılan şeylerin yerini haber vermesi birer âyettir (mucizedir) (Bkz. Âl-i İmrân, 3/49). Hz. İsa (as)'ya gökten sofranın indirilmesi, Semud kavmine deve verilmesi, Hz. İsa (as)'nın babasız dünyaya gelmesi, Hz. Musa (as)'nın elinin Ay gibi parlaması, hep birer âyettir. (Bkz. Mâide, 5/114. A'râf, 7/73. Mü'minün, 23/50; Enbiyâ, 21/91. Tâhâ, 20/22: Neml, 27/12). Peygamberlerin çabalarına ve gösterdikleri mucizelere rağmen azgınlığa ve zulümlerine devam edenler, dünyada iken bir takım cezalara çaptırılmışlardır. Arkadan gelenler ibret alsınlar diye onlardan bazı âyetler, izler ve işaretler (alametler), bırakılmıştır. Şu âyetlerde geçen "âyet" kelimesi, "mucize" anlamında kullanılmıştır. "Kendilerinden önceki kuşaklardan nicelerini yukıma uğratmamız, onları hüdâyeye yöneltmedi mi? (Oysa bugün kendileri) onların kaldıkları yerlerde (tarihi kalıntılar üzerinde) gezip durmaktadırlar. Şüphesiz bunda sağduyu sahipleri için âyet'ler vardır" (Bkz.Tâhâ, 20/128). "İsrailoğullarına sor, onlara nice açık âyet verdik" (Bkz.Bakara, 2/211).

⁵ "Âyet", açık alamet demektir. Alamet ise göze çarpan bir şey olduğuna göre, açık alamet manasında olan "Âyet" in, kendini büsbütün belirten bir şey olması icabeder (Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul, 1955, 1,8-9). Bir diğer ifade ile örneğin dağ bir alamet ise, zirvesi bir âyettir veya cami bir alamet ise, minaresi bir âyettir. Şu halde alamet zahir olan şey ise, âyet daha da zahir olan şey demek olur (Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, I, 23. Mukaddime). İsrailoğullarına başkan (hükümdar) olarak gönderilen Talût'un bu görevinin âyeti (alameti), Tabût'un onlara getirilmesiydi. "Onun hükümdarlığının âyeti/alameti size Tabu'un gelmesidir" (Bakara, 2/248) mealindeki âyetinde geçen "âyet", alamet, belirti, nişan anlamında kullanılmıştır.

⁶ Hz. İsa (as)'nın babasız olarak dünyaya gönderilmesi, Allah'ın kudretine işaret eden bir âyettir, acayip bir iştir. Bir yünden mucizedir, diğer yünden insanların görmediği, alışmadığı bir iştir. "Biz, Meryem'in oğlunu ve annesini bir âyet kıldık" (Mü'minun, 23/50) mealindeki âyetinde geçen "âyet", acayip, şaşılacak şey anlamında kullanılmıştır.

⁷ Hicr,15/77. Ayrıca bkz. Nahl, 16/79; Mü'minun, 23/50; Furkân, 25/37; Ankebût, 29/15; Kamer, 54/15. Âyet kelimesinin "ibret" manasında kullanımı için bkz. Zerkâni, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, yy., 1953, 1,332.

⁸ Şuara,26/128.

⁹ En'âm, 6/158.

¹⁰ Bakara,2/106, 202, 266; Nahl,16/101.

¹¹ Âyet kelimesinin Kur'an'daki kullanımları için bkz. Râğıb el-İsfahâni, *Müfredât*, 'âyet' md.; Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'an*, Beyrut,1980, 1,366.;Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, 1,331-332.

B. Terim Anlamı

Tefsir istilâhında "âyet" bir terim olarak şöyle tanımlanmaktadır: "Kur'an'ın harflerinden bir fasıla ile ayrılmış olan bölümlerinden her birine verilen isimdir"¹²; "Kur'an' dan bir sûrede bulunup matala'ı/başlangıcı ve makta'ı/sonu olan belli bölümlerden her biri için kullanılan bir terimdir"¹³; "Kur'an metninin bağımsız ve en küçük birimidir"¹⁴; Kur'an'ın herhangi bir sûresi içinde, başı ve sonu belli bir veya bir kaç cümleden oluşan ilahi bir kelimedir¹⁵. "Âyet" in en fazla bilinen, kulanımı en yaygın olan anlamı, bu tanımlarda ifade edilen anlamıdır. Bu gün "âyet" deyince daha çok "Kur'an'ın âyetleri" akla gelmektedir. Bazen bir âyetten daha az veya daha çok olan Kur'an parçasına da mecaz sûretiyle sûretiyle âyet denildiği vâkidir.¹⁶

"Âyet" in terim anlamıyla sözlükteki anlamları arasında bulunan ilişki ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: Kur'an âyetleri hem bir mucize, hem Hz. Peygamber'in nübüvvetine bir delil, hem düşünüp öğüt almak isteyenler için bir ibret, hem hayret ve hayranlık uyandıran nadir bir şey, hem de hidâyet delilleridir.¹⁷ Yine Kur'an âyetleri nazım ve içerdiği gizli anlamlar bakımından olağanüstü bir özelliğe sahip olup Allah'ın kelâmını göstermektedirler.¹⁸ Kur'an âyetleri, Allah'ın insanlara gönderdiği apaçık belgeler ve delillerdir. Bu belge ve deliller, bir yönden Allah'ın ilâhlılığının isbatlarıdır, diğer taraftan da insanları doğru yola götürecektir alâmetlerdir. Âyetlerin haber verdiği gerçekler ve sundukları hükümler; varlığın ve mutlak kurtuluşun işaretidir.

Kur'an'ı oluşturan âyetlerin belirlenmesi tamamen vahye dayanmaktadır. Kur'an'daki bir ifadenin âyet sayılıp sayılmamasında kıyas ve rey geçerli değildir.¹⁹ Yani âyetlerin tayini kıyasî değil tevkifidir.²⁰ Bir sözün âyet olması, ancak nakil ve dinleme yoluyla be-

¹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1,24 (Muk.).

¹³ Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, 1,332.

¹⁴ Derveze, İzzet, *Kur'anü'l-Mecid: Kur'an'ı Anlamada Bir Yöntem Çalışması*, (çev. Vahdettin İnce), İstanbul 1997, 103.

¹⁵ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usulü*, Ankara, 1983, 55; Turgut, Ali, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul 1991, 86.

¹⁶ Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, 1,335-336; Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İstanbul, 1985, 41. Kur'an'ın ilahi hükümlerinden bir hüküm ifade eden her kısma da bir âyet denildiği olmuştur. Mesela, kadınların örtünmeleri hakkında âyet var denilir. Bu manaya göre âyet, bazen bir cümle, bazen bir cümlede bir kayıt olabileceği gibi, bazen de bir âyet bir kıssa, bir süre bile olabilir. Bu âyet şu sebeple indi, denildiği zaman âyet bu gibi kulanılışlarda çoğunlukla bir kaç âyeti içine alır. Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1,24 (Muk.).

¹⁷ Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, 1,332.

¹⁸ Özel, Mustafa, *Kur'an ve Tefsîr Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2006, 27.

¹⁹ Zerkâni, Bedreddin, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'an* (Muhammed Ebi'l-Fazl İbrahim), Beyrut 1972, 1,267; Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, 1,333.

²⁰ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü*, 55;

lirlenebilir. Sahabe Kur'an'ı Hz.Peygamber'den dinlemiş, dinlediklerini -o okurken, nerede duruyor, nerede bir kelimeyi bir kelimeye vaslediyorsa- aynı şekilde kendilerinden sonrakilere aktarmışlardır. Hz. Peygamber'in sürekli durduğu yerleri âyet saymışlar, sürekli başka bir kelimeye geçtiği yerleri ise âyet saymamışlar, bazen durduğu bazen de geçtiği yerlerin âyet olup olmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.²¹ Âyetlerin tespiti tamamen vahye dayandığından Kur'an'ı âyetlere ayırma kesin bir kaideye tabi değildir. Bu hususta kıyas ve re'ye başvurulamaz.²² Bunun için "*elif lâm mîm sâd*" bir âyet olduğu halde ona benzeyen "*elif lâm râ*" bir âyet değildir. "*Yâ sîn*" bir âyet olduğu halde ona benzeyen "*tâ sîn*" bir âyet değildir. "*Hâ mîm ayn sîn kâf*" iki âyet olduğu halde ona benzeyen "*kâf hâ yâ ayn sâd*" bir âyet olup kendisinden sonra gelen âyetin bir parçasıdır.²³ Bu açıdan birçok hükümleri ve cümleleri ihtiva eden uzun âyetler olduğu gibi, kendi başlarına bir hüküm ifade etmeyen harf ve kelimelerden oluşan âyetler de vardır. Mesela, birçok hükmü ihtiva eden ve birçok cümleden müteşekkil Bakara sûresi 282. âyet bir sayfa olduğu halde, Rahman sûresi 64. âyet olan "*müdhâmmetân*" bir kelimedenden ibarettir. Yine kendi başlarına bir hüküm ifade etmeyen "*elif lâm mîm*", "*elif lâm sâd*" harfleriyle tek bir kelime olan "*er-rahmân*" kelimesi birer âyettirler.²⁴

Daha önce de ifade edildiği üzere âyetlerin çoğu bir veya bir kaç cümleden oluşmuş, başlı başına bağımsız birer kelimedir. Bununla beraber içlerinde bir cümle olmayan, özel birer sıfat gibi olanlar da vardır. Mesela Fatiha'daki "*er-rahmanir-rahîm*" böyle bir âyettir. Bu bir cümle değil iki özel sıfattır.²⁵ Âyetlerin bazısı kısa, bazısı orta, bazısı da uzundur. Âyetlerin uzunluğu bazen birkaç harften ibaret olduğu gibi bazen de bir sayfaya kadar çıkmaktadır.²⁶ Kur'an'da en uzun âyet Bakara sûresinin 282. âyeti, en kısa olanlar ise *yâsîn* (Yâsîn 36/1), *er-rahmân* (er-Rahmân 55/1), *müdhâmmetân* (er-Rahmân 55/64), *sümme nazara* (el-Müddessir 74/21), *ve'd-duhâ* (ed-Duhâ 93/1), *ve'l-fecr* (el-Fecr 89/1), *ve'l-asr* (el-Asr 103/1) sözlerinden ibaret olan âyetlerdir.

Âyet ile ilgili olarak bu genel bilgilerden sonra âyetlerin sayısı ile ilgili oldukça önemli bir husus olan âyetlerin sûre içerisindeki sıralanışları diğer bir ifadeyle âyetlerin tertibi meselesini de ele almamız gerekmektedir.

²¹ Özel, *Kur'an ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 27-28.

²² Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, I,333.

²³ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 267; Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, I,333.

²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I,24 (Muk.); Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 55; Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, 87.

²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I,24. (Muk.)

²⁶ Bakara 2/282.

III. ÂYETLERİN SÛRE İÇİNDEKİ SIRALANIŞI

Âyetlerin sûre içerisindeki sıralanışının kendi içinde bir hikmetinin olduğu muhakkaktır. Fakat şu kesin ki âyetler sıralanırken ne vahyin nüzul sırası izlenmiştir, ne de konu sırası gözetilmiştir. Âyetlerin tertibi vahye dayalıdır. Bu hususta rey ve ichtihad söz konusu değildir. Tertib sahibi Allah'tır. Çünkü Kitap kendisine aittir. Kitabının içindekilerini düzenleme hakkı da yalnızca O'na aittir. O, bu imtiyazlı işi vahiy yoluyla Peygamberine vermiştir. Bu konuda müslüman toplumda hiç kimseye söz söyleme hakkı verilmemiştir.²⁷ Âyetlerin Kur'an'daki sıralanışı Hz. Peygamber'in emri doğrultusunda gerçekleşmiştir.²⁸ Bu hususta müslümanlar arasında herhangi bir ihtilaf sözkonusu değildir.²⁹ İslam âlimleri, âyetlerin Kur'an'daki tertibinin tevkiî olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.³⁰ Bir âyet geldiği zaman bunun hangi sûreye ait olduğu ve sûrenin neresine konulması gerektiğini, Cebrail Hz. Peygamber'e bildirirdi. O da bu haliyle vahiy katiplerine yazdırır, sonra da ashabına okuyup tebliğ ederdi.³¹ Bizzat Hz. Peygambere vahiy geldiğinde, "bu âyeti filan sûrenin filân yerine koyunuz"³² anlamında vahiy kâtiplerine vermiş olduğu emirleri de bunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in, âyetleri bugünkü sırayla vahiy katiplerine yazdırıldığına dair pek çok rivâyet bulunmaktadır. Örnek olarak Ahmed b. Hanbel'in şu rivâyetini zikredebiliriz. O'nun rivâyet ettiğine göre; Osman İbn Ebi'l-As şöyle demektedir: "Bir gün Rasulullah'ın yanında oturuyordum. Birdenbire gözünü dikti, sonra doğrultup şöyle dedi: "*Bana Cebrail geldi ve: "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutanız diye size öğüt veriyor.*"³³ âyetini, ait olduğu sûrenin şurasına koymamı emretti."³⁴ Yine İbn Abbas'tan, "واقتوا يوما ترجعون فيه الى الله" *Allah'a döndürüleceğiniz günden sakının...*"³⁵ âyeti ile ilgili şu rivâyet nakledilmiştir: "Bu âyet Hz. Peygamber'e vahyedilen en son âyetti. Cebrâil geldi ve bu âyeti

²⁷ A'zamî, Muhammed Mustafa, *Kur'an Tarihi*, (çev. Ömer Türker, Fatih Serenli), İstanbul, 2006, 108.

²⁸ Suyûtî, Celâleddin, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut ty., I,82-83.

²⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I,82-83.

³⁰ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İstanbul 2003,79.

³¹ Yıldırım, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, 42; Demirci, *Tefsir Usulü*, 79-80; Atik, M. Kemal, "Âyet", *İslamî Kavramlar*, Ankara 1997, 88.

³² Tirmizî, *Tefsirü'l-Kur'an*, Hadis no: 3086; el-Makdisî, Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz* (thk. Tayyar Altıkulaç), Ankara 1986,33; Dâni, Osman b. Saîd b. Ömer el-Endelûsî el-Mukri, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an* (yazma), Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Böl. No: 000018, varak, 2-a.; Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk, 4-b; Ahmed Cevdet, *Hulâsâtü'l-beyân fî te'lîfi'l-Kur'an*, İstanbul 1303h., 3.

³³ Nahl, 16/90.

³⁴ Ebû'l-Kâsım Burhaneddin Tacükkurrâ Mahmûd b. Hamza Kirmânî, *el-Burhân fî tevcîhi müteşâbihi'l-Kur'an*, (thk. Abdülkadir Ahmed Atâ) Beyrut 1986.

³⁵ Bakara,2/281.

Bakara Sûresindeki 280. âyetin sonrasına yerleştirmesini söyledi³⁶ Burada inen âyetin kaydedileceği yeri Cebrâil'in, sûredeki bir önceki âyet numarasıyla belirtmesi çok anlamlıdır. Tâcü'l-Kurrâ Kirmânî (505/1111 dolayları) de el-Burhân adlı eserinde en son inen âyet ile ilgili şunları söylemektedir: "En son inen âyet olan واتقوا والله يوما ترجعون فيه الى الله (Bakara, 2/281) âyetinin, ribâ ile deyn âyeti arasına konulmasını Cebrâil emretmiştir".³⁷

Konu ile ilgili farklı pek çok rivâyete kaynaklarda rastlamak mümkündür.³⁸ Burada yer verdiğimiz rivâyetlerden de anlaşılıyor ki, sûrelerin âyetlere bölünmesi ve âyetlerin sûrelerdeki yerlerinin belirlenmesi ihtihadla veya kıyasla değil,³⁹ vahiy kontrolünde bizzat Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. Zaten tevkîfî denilmesinin anlamı da budur. Bundan dolayıdır ki حم عسق iki âyet sayıldığı halde, onun benzeri olduğu halde bir âyet sayılmıştır. Diğer taraftan içlerinde bir cümle meydana getirmeyen peş peşe gelen, mesela Fatiha sûresindeki الرحمن الرحيم bir âyettir, ancak bir cümle değil, iki yüce sıfattır. Yine مدهامتان⁴⁰ bir kelimedir. Böyle iken bunlar bir söz neşesiyle yalnız başına okunabilir ve üzerinde durulabilir. Yine ثم تظن⁴¹ iki kelime bir cümledir. ثم عيس وبسر⁴² dört kelime iki cümledir. Bu şekilde âyetlerin kisası, ortası, uzunluğu ve her birinin çeşitli dereceleri vardır. Abdest âyeti⁴³ ve âyetü'l-kürsî⁴⁴ gibi yarım sayfa, daha uzun ve daha kısımları bulunur. Hatta borç alıp-verme (müdâyene) âyeti⁴⁵ tam bir sayfadır.⁴⁶ En kısa olanları ise الرحمن - يس⁴⁷ - والضحي⁴⁸ olarak belirtilmiştir.⁴⁹

Hz. Peygamber namazlarda da -hem de ashabın önünde- âyetleri tertib edilen sıraya göre okurdu. Bu husus, namazlarda okuduğu âyetlerin belli bir sıra ve düzen içerisinde, bazen bir-sûreyi baştan sona, bazen bir sûrenin peş peşe gelen âyetlerini bir sıra

³⁶ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 64-b.

³⁷ Suyûtî, *İtkân*, 1,80-83.

³⁸ Suyûtî, *İtkân*, 1,80-83.

³⁹ bkz. el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 67.

⁴⁰ Rahman, 55/64.

⁴¹ Müddessir, 74/21.

⁴² Müddessir, 74/22.

⁴³ Mâide, 5/6.

⁴⁴ Bakara, 2/255.

⁴⁵ Bakara, 2/282.

⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 24. (Muk.)

⁴⁷ Yâsin, 36/1.

⁴⁸ Rahman, 55/1.

⁴⁹ Duhâ, 93/1.

⁵⁰ Asr, 103/1.

⁵¹ Müddessir, 74/21.

⁵² Rahman, 55/64.

dahilinde okuması ile ilgili gelen rivâyetlerden anlaşılmaktadır.⁵³ Hz. Peygamber'in bazı vakit namazlarında bazı sûreleri okuduğuna dair de birçok rivâyet bulunmaktadır.⁵⁴ Aynı şekilde sahabe de âyetleri bu tertibe göre ezberler ve böylece okurlardı. Hz. Peygamber, her Ramazan ayında Kur'an'ın o zamana kadar inen kısmını Cebrail'e arzederdi.⁵⁵ Hz. Peygamber'in vefat ettiği yıl bu arz işi iki defa yapılmıştı. Buna arza-i ahire denilmektedir.⁵⁶ Bütün bu bilgiler âyetlerin Cebrail tarafından Hz. Peygambere indirildiği şekliyle muhafaza edildiğini, onların sıralamasında herhangi bir takdim-tehirin sözkonusu olmadığını göstermektedir. Hz. Peygamber'in son arzada okuduğu Kur'an metninin tamamı Hz. Ebu Bekir zamanında bir araya toplanmış, Hz. Osman zamanında da tertibi ve düzeni belirli bir Mushaf olarak istinsah edilip çoğaltılmıştır. Her iki dönemde de âyetlerin tertibi hususunda bir değişiklik yapılmamıştır.⁵⁷ Bütün bunlar, âyetlerin sırasının Mushaf-ı şerifte gördüğümüz tarzda olduğunda ümmetin ittifak ettiğini göstermektedir.⁵⁸

Kur'an, uzunluğu değişen sûrelerden oluşur, en uzun sûre 286 âyet, en kısa sûre ise üç âyettir. Âyetlerin sıralanışının tevki-fî/vahye dayalı oluşu, sûre içerisindeki âyetin, kendinden sonraki âyetten ayıran kelimesini önemli kılmaktadır. Bir âyeti diğer bir âyetten ayıran ve âyetin sonunda bulunan kelimeye *fasıla* denmektedir.⁵⁹ Fasıla kelimesinin son harfine de *harfu'l-fasıla* adı verilir. Bunlar âyetlerin birbirleriyle sağladıkları ahengi yansıtır. ⁶⁰ Bu ahenk bir tür vurgu ritmi veya vezin gibi algılanabilir⁶¹. Daha açık ifadesiyle bu şiirdeki kafiye ve secideki karineye benzer, hatta karineden farksızdır. Bundan dolayı bazıları Kur'an'da seci bulunduğunu söylemişlerse de, bu görüş tenkit edilmiştir⁶².

Âyetlerdeki fasılalara bakarak, âyet başı sayılan yerlerin belirlenmesinin içtihad yoluyla olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bunları Ebû Amr ed-Dânî (444/1053) tenkit ederek, bu iddiada bulu-

⁵³ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 80-83; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I,347. Konu ile ilgili pek çok rivâyet, *İtkân*'da muhtelif vesilelerle yer almaktadır (Bkz. Suyûtî, I,80-83). el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz* adlı eserinin farklı yerlerinde konu ile ilgili genel değerlendirmeler nakletmektedir (Bkz.s.45, 66-67). Hz.Peygamber'in bazen hutbede tam bir sûreyi başından sonuna kadar okuduğu ile ilgili rivâyet için bkz. Müslim, Cuma, 52.

⁵⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I,80-82.

⁵⁵ Demirci, *Tefsir Usulü*, 81.

⁵⁶ Yıldırım, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, 43.

⁵⁷ Yıldırım, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*, 62-66.

⁵⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, I,80-81;Yıldırım, *Kur'an-ı Kerîm ve Kur'an İlimlerine Giriş*,43.

⁵⁹ Demirci, *Tefsir Usulü*,79.

⁶⁰ Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, 87.

⁶¹ Watt, W. Montgomeray, *Kur'an'a Giriş*, (çev. Süleyman Kalkan) Ankara 1998, s.77.

⁶² Bkz. Atik, M. Kemal, "Âyet", *İslamî Kavramlar*, Ankara 1997, 88.

nanları usûl araştırmalarını bir kenara iten, gelen rivâyetler konusunda görüşleri bulanık, son derece gafil kimseler olmakla itham etmektedir.⁶³ Bu görüş sahipleri ise düşüncelerini, Hz. Peygamberin âyet sonu olarak vakfettiği yerlerde mutlaka bir fasılanın olduğu, vaslettiği yerlerde ise fasılanın bulunmadığı tezi ile ortaya koymaktadırlar.⁶⁴ Fakat anlaşılan o ki bu farklı yaklaşım, âyetlerin sıralanışının tevkîfliliği ile ilgili değil de, belki âyet sayısındaki ihtilafın nedenlerinden birisi olabilir. Çünkü delillerden açıkça anlaşılıyor ki âyetlerin yerleri, âyetler nazil olurken, hangi âyetin nereye ve hangi âyetten sonra yazılacağı da âyetle beraber Hz. Peygamber'e bildirilmiştir.⁶⁵

IV. ÂYETLERİN SAYISI HAKKINDA ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİ

Kur'an'da âyetlerin nereye yazılacağıının, hangi sûrede, hangi âyetten sonraya yerleştirileceğinin tevkîfi olarak belirlenmesi, âyetlerin sayısının belirlenmesindeki problemi çözmemiştir. Aslında bunun bir problem olarak görülmesi, bir takım insanların bunu Kur'an'ın metninde bir artma veya eksilme olarak algılamalarından kaynaklanmaktadır. Halbuki Kur'an metninde hiçbir değişiklik yoktur. Hz. Peygamberin son arzada okuduğu Kur'an metni ile, Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği ve imam mushaf/mesâhif-i Osman denilen mushaflarda yazılı olan ve bugün elimizde mevcut bulunan metin, kelime yapısı, cümle yapısı, âyetlerin tertibi, sûrelerin tertibi vs. özellikleriyle aynı metindir. Örneğin Çin'den veya Kuzey Kafkasya'dan gelen bir müslüman ile Amerika'dan veya Güney Afrika'dan yahut Avrupa'dan gelen bir müslümanın Hac veya Ramazan umresi (Ramazan ayında Kabe'de Kur'an baştan sona teravih ve teheccüt namazlarında hatmedildiği bilinmektedir) sırasında namazda kıraatte bulunan imamın okuyuşuna ne âyet sırası, ne sûre sırası, ne harf ve ne de hareke cihetinden bir eksiklik veya fazlalık bulunduğu dair her hangi bir itirazın olduğu bilinmediği gibi, tarihi seyir içerisinde böyle bir şeyin olduğuna dair bize kadar ulaşan bir bilgi de mevcut değildir. Bununla beraber âyetlerin farklı sayılarla tespit edilmiş olması da bir vakiadır.

Ca'beri (732/1332)'nin vermiş olduğu bilgilere göre, âyet sayısı bakımından yetmişbeş sûrede ihtilaf edilmiş, otuzdokuz sûrede ise ihtilaf edilmemiştir. Kıraat alimlerin üzerinde ihtilaf ettikleri âyet

⁶³ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 64-a.

⁶⁴ Zerkâni, *Menâhilü'l-irfân*, 1,341.

⁶⁵ Rasulullah'ın vahiy kâtiplerine Kur'an'ı imlâ ettirmesini tasvir eden ve âyetlerin tertibine ışık tutan rivâyetler için bkz. Buhârî, *Tefsirü'l-Kur'ân*,18; Ahkâm, 97; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, III,120, IV,371.

sayısı ise iki yüz kırk sekizdir.⁶⁶

Metin aynı olmakla beraber bu farklılığın nereden kaynaklandığına geçmeden önce, bu konuda bize kadar ulaşan farklı sayıları burada zikretmemiz uygun olacaktır.

A- Sahabeden nakledilen âyet sayıları:

1- Hz. Ali'ye göre âyetlerin sayısı: 6236.

2- Übey b. Ka'b'a göre: 6210.

3- İbn Abbas'a göre: 6216 (İbn Abbas'tan yapılan bir başka rivâyette ise âyetlerin sayısı 6616'dır)

4- İbn Mes'ud'a göre: 6218 dir.⁶⁷

B- Tabiinden nakledilen âyet sayıları

1- İbn Cübeyr ve İbn Sîrîn'e göre âyetlerin sayısı : 6216 (İbn Abbas'la aynı görüştedirler.)

2- Ata'ya göre: 6177.

3- Humejd'e göre: 6212.

4- Raşid'e göre: 6204 dir.⁶⁸

C- Kıraat imamlarından nakledilen âyet sayıları

1- İlk Medîneliler'in kabul ettiği sayı 6217'dir. Bu sayıyı Kûfeliler, Medîneliler'den her hangi bir kimseyi isim olarak bizzat topluluğa isnad ederek rivâyet etmişlerdir. Bunu Nafi' b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym (kıraat imamıdır), Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka'dan ve Şeybe b. Nasah'tan rivâyet etmiştir. Yine bu sayıyı bütün Basralılar Osman b. Saîd'den rivâyet etmişlerdir.⁶⁹

2- Sonrakı Medîneliler âyetlerin sayısını 6214 olarak zikrettiler. Bu sayıyı İsmail b. Cafer el-Medenî ve Kâlûn lakabıyla bilinen İsâ b. Mînâ, Süleyman b. Müslim b. Cemmâz'dan, Ebû Ca'fer ve Şeybe'den merfûan rivâyet etmişlerdir. Bu sayı İsmail b. Ca'fer'e nispet edilmiştir. Ebû Ca'fer'den nakledilen bir başka görüşte bu sayı 6210 dur. Şeybe'den gelen rivâyetle Ebû Ca'fer'den yapılan rivâyet arasında ihtilaf vardır.⁷⁰

⁶⁶ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk: 69-b. XVIII. yüzyılda yaşamış şair bir devlet adamı olan Şakir Ahmed Paşa (1234/1819) *Tertib-i Nefis* isimli mesnevisinde sûrelerin kaçar âyetten oluştuğunu ve âyet sayısı bakımından hangi sûrelerde kaç ayette ihtilaf edildiğini edebî bir üslupla anlatmaktadır. 114 sureden her birini üçer beyitle ele alan şair birinci beyitlerde sûre ismi, ikinci beyitlerde sürenin kaç âyetten oluştuğu, üçüncü beyitte ise ihtilaf edilen ayet sayısını belirtmektedir. Geniş bilgi için bkz. Yıldız, Alim. "Şakir Ahmed Paşa'nın 'Tertib-i Nefis' Mesnevisi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XXII/2- 2008 Sivas, 179-223.

⁶⁷ Sahabeden nakledilen âyet sayıları ile ilgili olarak bkz. Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk, 4-a.

⁶⁸ Tabiünden nakledilen âyet sayıları ile ilgili olarak bkz. Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk, 4-b.

⁶⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk, 4-b.

⁷⁰ Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk, 4-b,5-a.

3- Mekkelilerin kabul ettikleri sayı 6219 dur. Bu sayıyı Abdullah b. Kesîr (kıraat imamı) Mücâhid b. Cibr'den, o da Abdullah b. Abbas ve Übeyy b. Ka'b'dan merfuan rivâyet etmiştir.⁷¹

4- Kûfelilerin kabul ettikleri sayı 6236 dır. Bu sayıyı Hamza b. ez-Zeyyât İbn Ebî Leylâ'dan, o da Ebû Abdirrahman es-Sülemî'den, o da Alî b. Ebî Talib'den merfuan rivâyet etmiştir. Yine bu sayıyı Kisâî, Süleym b. İsa ve başkaları Hamza'dan rivâyet etmişlerdir.⁷²

5- Basralıların kabul ettikleri sayı 6205 tir. Bu sayıyı Asım b. Ebi's-Sabbah el-Cühderî rivâyet etmiştir. Yine Eyyûb b. el-Mütevekkil ve Ya'kûb b. el-Hadramî de rivâyet etmiştir. Ancak Eyyûb b. el-Mütevekkil bir sayı ile Asım'a muhalefet ederek 6204 olduğunu söylemiştir.⁷³

6- Şamlılar'ın kabul ettikleri sayı 6220 dir. Bu sayıyı Eyyub b. Temîm el-Kârî, Yahya b. Hâris ez-Zimmârî'den merfûan rivâyet etmiştir. Bazıları da Abdullah b. A'mir el-Yahsûbî (kıraat imamı)'den rivâyet etmişlerdir. Bir başka rivâyette ise bu sayı 6225 tir.⁷⁴

Buna göre: Medîneliler'in bu konuda iki farklı görüşe sahip oldukları anlaşılıyor. Birincisi, İmam Nafî'in rivâyet ettiği ve Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka'a ile Şeybe b. Nasah'tan gelen sayıdır. İkincisi ise İsmail b. Cafer b. Ebî Kesîr el-Ensârî'nin kabul ettiği sayıdır. Mekkeliler'e göre âyetlerin sayısı, Abdullah b. Kesîr'in Mücâhid'den, onun İbn Abbas'tan, onun da Übeyy b. Ka'b'tan rivâyet ettikleri sayıdır. Şamlılar'ın kabul ettikleri sayı ise Harun b. Musa el-Ahfeş ve diğerlerinin Abdullah b. Zekvân; Abdullah b. Yezîd el-Hülvânî ve diğerlerinin Hişam b. Ammar'dan naklettikleri sayıdır. Bu sayının Abdullah b. Amir el-Yahsûbî ve başkaları tarafından Ebû'd-Derdâ'dan nakledildiği de söylenmiştir. Basralılar'a göre âyetlerin sayısı Asım b. el-Cühderî'ye dayanmaktadır. Kûfeliler'e göre âyetlerin sayısı Hamza b. Habîb ez-Zeyyât ile Ebû'l-Hasen el-Kisâî ve Halef b. Hişam'a dayanmaktadır. Hamza der ki, bu sayıyı bize İbn Ebî Leylâ, Ebû Abdirrahman es-Sülemî'den, o da Ali b. Ebî Talib'ten rivâyet etmiştir.

Burada gelen rivâyetleri bir kritiğe tabi tutacak olursak şunları söyleyebiliriz: Medînelilere nispet edilen rivâyette sahabenin zikredilmediği, aynı iki kişiden yapılan iki ayrı rivâyetin iki ayrı sayı olarak zikredildiği görülmektedir. Mekkelilerden rivâyet edilen sayıya gelince, bu sayının İbn Abbas ve Übeyy b. Kaab'a dayandırıldığı bu

⁷¹ Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk. 4-b,5-a.

⁷² Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk. 4-b,5-a.

⁷³ Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk. 4-b,5-a.

⁷⁴ Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk. 4-b,5-a.

sebeple önemli olduğunu söyleyebiliriz. Şamlılardan rivâyet edilen sayının sahabeden Ebu'd-Derdâ'ya nispetinde bir tereddüt olduğu anlaşılmaktadır. Basralıların kabul ettiği sayı Kûfe İmamı İmam-ı Asım tarafından nakledilmiştir. Rivâyet açısından en güçlüsünün Kûfelilerden gelen rivâyetin olduğu söylenebilir. Zira bu sayının Ali b. Ebî Tâlib'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus da İbn Abbas'tan gelen 6616 sayısıdır. Bu sayı acaba zaman içerisinde bilinen bir kaynağın, istinsah edilip de tashih edilmeyen bir nüshasındaki kitabet hatasının doğru kabul edilerek şöhret bulması sonucu, bugün meşhur olan 6666 diye okunmuş olabilir mi? Çünkü bu sayı son asır kaynaklarında yegâne sayı olarak zikredilmekte ve bunda bir takım gizemler bile aranmaktadır. Hâlbuki yukarıda zikredilen sayıların en yakını İbn Abbas'tan nakledilen bu ikinci sayıdır. Buna göre bu sayı bir yanlışlık sonucu kaynaklara girmiş, akıldan kalması kolay olduğu için eğitim-öğretim çağındaki insanlar tarafından kolayca ezberlenilip her fırsatta da nakledilerek şöhret bulmuş olabilir.

Diğer bir ihtimal de şu olabilir: Bu sayı âyetlerin sûre içerisindeki sıra sayısını değil de bir çeşit konu sayımını ifade etmek için kullanılmış olabilir. Zaten 6666 sayısını nakledenler, bu sayının nasıl elde edildiğini de yine kendileri matematiksel olarak yuvarlak sayılarla izah etmişlerdir. Bu sayının konu taksimi şöyle yapılmıştır: 1000'er ayet: Emir, nehiy, vaad, vaid, haberler ve kıssalar, mesel ve ibretler; 500 ayet: Ahkâm; 100 ayet: Tesbih ve duâ; 66 ayet de: Nâsîh ve mensuh olmak üzere toplam ayet sayısı 6666 olmaktadır.⁷⁵

Ebu'l-leys es-Semerkandi (373/983) *Bustânü'l-ârifin* adlı eserinde ayet sayılarına dair kıraat imamlarının görüşünü naklettikten sonra 6666 sayısı ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Umum ulemanın kavli ise şudur: Kur'an âyetleri, 6666 âyettir."⁷⁶ Hicri

⁷⁵ Keskiöglü, Osman Nüzulünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri, Ankara 1987, 128; Soysaldı, H. Mehmet, H. Mehmet, *Nüzulünden Günümüze Kur'an Ve Tefsir*, Ankara 2001, 85. Ayetlerin sayısı ve konularının sayımı ile ilgili Osmanlı'nın büyük âlimlerin Şeyhulislam İbn-i Kemal (941/1534)'in bir manzumesinde şöyle dediği kaynaklarda zikredilmektedir:

Bilmek istersen eğer sen aded-i âyâtı
Cümlesi altı bin altı yüz altmış altı.
Binidir va'd beyanında anın, bini vaid
Binidir emr-i ibadet, bini nehy ü tehdîd,
Bini emsal ü iberdir, bini ahbar u kasas
Beş yüz âyâtı helâl ile harama muhtas.
Buldu yüz âyeti tesbih u duâda çu rîsûh
Altmış altısı dahi âyet-i nâsîh, mensûh. Bkz. Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*. İstanbul 1973, I, 11.

⁷⁶ Ebu'l-leys es-Semerkandi, *Bustânü'l-ârifin*, (çev. Abdülkadir Akççek), İstanbul 1974, s.945.

dördüncü asırda yaşayan Ebu'l-leys es-Semerkandi'nin eserinde sözkonusu sayıyı zikretmesi bu sayının gündeme gelmesinin sonradan olmadığını o dönemde de gündemde olduğunu gösterir.

V. ÂYETLERİN SAYISINDAKİ FARKLILIK NEDENLERİ

Kur'an'daki âyetlerin sayısı konusunda değişik rakamların zikredilmiş olması, onda herhangi bir âyeti fazla veya eksik kabul etmekten ileri gelmemektedir. Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar namazda veya çeşitli sebeplerle farklı farklı ortamlarda açıktan okunan ve binlerce insanın aynı anda duyup dinlediği âyetlerin sıralama düzeninde okuyan kişi ile dinleyenler arasında hiç bir ihtilafın rivâyet edilmemiş olması⁷⁷ da bunun bir metin ihtilafı olmadığını göstermektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla âyetlerin sayısındaki farklılık nedenleri şu sebeplere dayanmaktadır:

A. Hz.Peygamberin âyet başlarında tevkîfî olarak durması, öğrenildiğinden emin olunca vasletmesi.

Âyetlerin sayısı ile ilgili ihtilafların temelini Hz. Peygamber'in ashabına Kur'an'ı öğretirken uyguladığı metottan kaynaklandığı söylenebilir. Şöyle ki: Hz. Peygamber (SAV) âyet başlarında vahye uygun olarak (tevkîf için) vakfederdi. Âyet başı olarak vakfedilen yer öğrenilince vasleder/geçiş yapardı ve mana tamam olurdu. Bunu (soradan) duyan kimse (Hz. Peygamberin önceki durduğu yerin) fâsıla olmadığını zannederdi⁷⁸.

İhtilafın ana sebebi olarak zikredilen bu duruma göre Hz. Peygamber ashabına Kur'an'ı öğretirken, âyet başlarında durulacak (vakfedilecek) yerleri de öğretiyordu. Daha sonra bunun öğrenildiğine kanaat getirince mananın tamamlanmasını gözeterek, birbirinin devamı mesabesinde olan âyetleri birlikte okuyordu. Bu sebeple sahabeden bazıları bu bir kaç âyeti tek âyet zannederken birleştirdikleri için ortaya farklı rakamlar çıkmış oldu⁷⁹.

B. Bismelenin Âyet Olup Olmaması Konusundaki Tartışmalar

Bismelenin âyet sayılıp sayılmaması konusundaki tartışmalar âyetlerin sayısı ile ilgili farklı rakamların telaffuz edilmesine neden olmuştur. Tartışılan hususlar şunlardır: Besmele Kur'an'dan bir âyet midir? Sûre başlarında yazılan ve sûreden bağımsız olan besmele, o sûreye ait bağımsız bir âyet midir? Bu arada Fatiha Sûresinin başındaki besmele, o sûrenin birinci âyeti midir? Mushaflarda yer alan her besmele ayrı ayrı âyet midir? Yoksa tek bir âyet midir?

⁷⁷ A' zamî, Muhammed Mustafa, *Kur'an Tarihi*, 110.

⁷⁸ Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk. 6-a.; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 89; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, 336.

⁷⁹ Ca'berî, *Hüsnü'l-meded*, vrk. 6-a.; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 89; Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân*, I, 336.

Mushaf-ı şeriflerde iki türlü besmele bulunmaktadır. Biri, sûre başlarında yazılan ve sûreden bağımsız olan besmele, diğeri Neml sûresinin 30. âyetindeki besmeledir⁸⁰ ki bunun, Neml sûresinin 30. âyetinin bir parçası olduğu açıkça bilinmektedir.⁸¹ Bu açıdan besmelenin Kur'an âyeti olduğu hususunda şüphe yoktur. Ancak sûre başlarında yazılan ve her sûreyi birbirinden ayıran ve kırâetin başında okunan besmelenin her sûrenin bağımsız bir âyeti mi yoksa bütün sûrelere başlarken okunan tek bir Kur'an âyeti mi olduğu konusu tartışmalı bir meseledir. İslam âlimleri her sûrenin başındaki besmelenin ayrı ayrı birer âyet mi, yoksa tek bir âyet mi olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Mekke ve Küfe kıraat imamlarına göre sûre başlarındaki besmele hem Fâtiha sûresinden ve hem de diğer her bir sûreden bir âyettir. Bu da Kur'an'da yüz on üç âyet eder. İmam Şafii (150-204/767-820) ve arkadaşları bu görüştedirler.⁸² Bu açıdan namazlarda besmeleyi açıktan okurlar.⁸³ Bu görüşü benimseyenler görüşlerini birçok rivâyete dayandırmaktadırlar.⁸⁴ Bunlar ayrıca sahabenin besmeleleri mushafalarda yazdığını, âyet olmayan şeylerden Kur'an'ın tecrit edilmesi hususunda titiz davrandıklarını, bu sebeple Fâtiha'nın sonunda "âmîn" in bile yazılmadığını, sûrelerin başındaki besmelelerin Kur'an olmadığı takdirde yazılmayacağını, zira Mushaf'ın iki kapağı arasında Kur'an'dan başka bir şey bulunmadığı hususunda İslâm âlimlerinin ittifakının bulunduğunu aklî bir delil olarak ortaya koymuşlardır.⁸⁵ Hanefilerde ise en sıhhatli görüş şudur: Sûrelerin başındaki besmele başlı başına bir âyet olarak Kur'an'dandır. Ancak onun her sûrenin başında yazılı olması, her bir sûrede ayrı bir âyet olduğunu göstermez. Dolayısıyla besmele ne Fatiha'dan ve ne de başka sûrelerin herhangi birisinden bir âyet değildir.⁸⁶ Sûrelerin arasını ayırmak ve bir de ilk defa okumaya başlarken teberrük/bereketlenmek için inmiştir.⁸⁷ Medine, Basra,

⁸⁰ Neml sûresi 30. âyetinde geçen besmele şu şekildedir: *İnnehü min Süleyman ve İnnehü bismillahi'r-rahmâni'r-rahim*. Âyetin meali şöyledir: (Sebe' melikesine gönderilen) Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlamaktadır.

⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 15; Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâi'u'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, Dimeşk 1980, I, 47.

⁸² Neseî, Ebü'l-Berekât Abdullah B. Ahmed B. Mahmud, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, İstanbul 1984. (*Mecma'u't-efâsîr içerisinde*) I, 18; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 15; Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 47.

⁸³ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, I, 18; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 15.

⁸⁴ Bkz. Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 47-48.

⁸⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 15; Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 47-48.

⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 15; Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 51.

⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 16; Sâbûnî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, Nitekim ashabın: "Biz besmele nâzil oluncaya kadar, bir sûrenin ne zaman sona ereceğini bilemezdik." (Ebû Davud, salât 122) şeklindeki rivâyeti de besmelenin her sûrede müstakil bir âyet olmayıp, sûrelerin arasını ayırmak için indirildiğini göstermektedir.

Şam kıraat imam ve fakihleri de bu görüştedirler.⁸⁸ Bu görüşü benimseyenlerin de görüşlerini destekleyen birçok rivâyet bulunmaktadır.⁸⁹ Malikilere göre de sûrelerin başındaki besmele, ne Fa-tiha'dan ne diğer sûrelerden ve ne de Kur'an'dan bir âyet değildir.⁹⁰ İmam Malik, Neml sûresinin 30.ncu âyeti dışındaki besmele-nin, âyet olmadığı kanaatindedir.⁹¹ Zira onlara göre Kur'an âyetle-rinin tespiti ahadî haberlerle olmaz.⁹² Bu sebeple Malikiler namazda besmeleyi okumazlar.⁹³ Onlara göre besmele'nin sûrelerin başında yazılması teberrük içindir.⁹⁴

C. Sûre Başlarındaki Mukattaa Harflerinin Âyet Olup Olmadığı Hususundaki İhtilaf

Bir diğer ihtilaf sebebi de sûre başlarındaki mukattaa harflerinin âyet olup olmadığı ile ilgilidir.

Bazı sûrelerin başında, "Yâ-sîn, Hâ-Mîm, Elif-Lâm-Mîm-Râ, Tâ-Hâ..." gibi "hurûf-u mukattaa" denilen harfler, bir kısım bilginlerce, müstakil birer âyet kabul edilmiş, diğer bir kısım bilginler ise bu gibi harfleri, başında bulunduğu sûrenin ilk âyetinin bir parçası saymışlardır.⁹⁵

D. Mushafta Tek Âyet Olarak Yer Alan Bazı Âyetlerin Bir Kısım Bilginlerce İki Veya Üç Âyet Sayılması

Mevcut mushafta tek âyet olarak yer alan bazı âyetlerin bir kısım bilginlerce iki veya üç âyet sayılıp, diğer bazı bilginlerce tek âyet sayılması âyetlerin sayısı ile ilgili ihtilafların bir diğer nedeni-dir. Bu hususla ilgili olarak şu örnekler verilebilir:

1. Basralılar ve Şamlılar mevcut mushafta Bakara sûresi 255. âyeti olarak yer alan âyetin (âyetü'l-kürsî) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ ا kadar olan kısmını bir âyet, diğer kalan kısmını ise ayrı bir âyet kabul etmişlerdir. Diğerleri ise âyetin اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ ا kadar olan kısmını bir âyet saymayıp, mevcut mushaftaki âyetin tamamını (âyetü'l-kürsi olarak) bir âyet saymışlardır.⁹⁶ Buna göre mushaftaki Bakara sûresi 255. âyetinin, Basra ve Şam kıraat âlimlerine göre iki âyet, diğerlerine göre bir âyet olarak sayıldığı anlaşılmaktadır.

2. İlk Medineliler mevcut mushafta yine Bakara sûresi 257. Âyeti olarak yer alan âyetin اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ a ka-

⁸⁸ Nesefî, *Medârikü't-tenzîl*, I, 18.

⁸⁹ Bkz. Sâbü'nî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 47-48.

⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 16; Sâbü'nî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 49.

⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 16.

⁹² Sâbü'nî, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, I, 50.

⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 16.

⁹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 16.

⁹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 171.

⁹⁶ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 91-b.

dar olan kısmını bir âyet, ondan sonraki kısmını ise ayrı bir saymışlardır. Diğerleri ise sözkonusu âyetin *الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ* a kadar olan kısmını ayrı bir âyet saymamışlardır.⁹⁷ Buna göre Bakara sûresi 257. âyeti İlk Medinelilere göre iki âyet diğerlerine göre tek âyettir.

3. Kûfelilerin dışındaki kıraat âlimleri mevcut mushafta Maide sûresi 1. âyeti olarak yer alan âyetin *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ* a kadar olan kısmını bir âyet, ondan sonraki kısmını ise ayrı bir âyet⁹⁸ yine mevcut mushafta Maide sûresi 15. âyeti olarak yer alan âyetin *وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ* a kadar olan kısmını bir âyet, ondan sonraki kısmını ise ayrı bir âyet saymışlardır.⁹⁹ Buna göre mevcut mushaftaki sözkonusu sûrenin birinci ve onbeşinci âyetleri Kûfelilerin dışındakilere göre ikişer âyet sayılmaktadır.

4. Son Medineliler mevcut mushafta Kehf sûresi 22. âyet olarak yer alan âyetin *مَا يَعْظُمُهُ إِلَّا قَلِيلٌ* e kadar olan kısmını bir âyet, ondan sonraki kısmını ise ayrı bir âyet saymışlar, diğerleri ise saymamıştır.¹⁰⁰ Buna göre mevcut mushaftaki bu âyet son Medinelilere göre iki âyet sayılmıştır.

5.Şamlılar mevcut mushafta Tâhâ sûresi 40. olarak yer alan âyetin *فَلْيَسِّرْ لَدِّكَ لِلشَّارِبِينَ إِلَى أُمَّكَ كَيْ تَقْرَأَ عَلَيْهَا وَلَا تُحْزَنَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ* ye kadar olan kısmını ayrı bir âyet, kalan kısmını da başka bir âyet saymışlardır.¹⁰¹ Buna göre mevcut mushafta Tâhâ sûresi 40. olarak yer alan âyeti, Şamlılar üç âyet saymışlardır. Diğerleri ise bunları ayrı ayrı âyet saymayıp hepsini bir âyet saymışlardır.

6.Basralılar mevcut mushafta Muhammed sûresi 15. âyeti olarak yer alan âyetin *لَدِّكَ لِلشَّارِبِينَ* e kadar olan kısmını bir âyet, ondan sonraki kısmını ise ayrı bir âyet saymış, diğerleri saymamıştır.¹⁰² Buna göre onlar, bu âyeti iki âyet olarak saymışlardır. Yine Basralılar mevcut mushafta Beyyine sûresi 5.âyeti olarak yer alan âyetin *مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ* e kadar olan kısmını bir âyet ondan sonraki kısmını ise ayrı bir âyet saymış, diğerleri ise saymamışlardır.¹⁰³ Buna göre bu âyeti de Basralı kıraat âlimleri iki âyet olarak sayarken diğerleri tek âyet saymışlardır.

⁹⁷ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 92-a.

⁹⁸ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 95-a.

⁹⁹ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 95-a.

¹⁰⁰ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 102-a.

¹⁰¹ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 103-a.

¹⁰² Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 115-b.

¹⁰³ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 128-a.

E. Mushafta ayrı ayrı iki âyet olarak yer alan bir kısım âyetlerin bazı bilginlerce birleştirilerek tek âyet sayılması

Mevcut mushafta tek âyet olarak yer alan bazı âyetlerin bir kısım bilginlerce iki veya üç âyet sayılıp, diğer bazı bilginlerce tek âyet sayılması âyetlerin sayısı ile ilgili ihtilafların bir diğer nedeni olmuştur. Bu hususla ilgili olarak şu örnekleri burada zikredebiliriz:

1. Şam kıraat âlimleri mevcut mushafta Bakara sûresinin 11. âyeti olarak yer alan *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ* âyetini hemen sonraki 12. âyet olan *أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ* âyetiyle birleştirerek bir âyet saymışlar, diğerleri ise mevcut mushafta olduğu gibi *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ* e kadar bir âyet, ondan sonra gelen âyeti de başka bir âyet saymışlardır.¹⁰⁴ Buna göre Şamlılar, Bakara sûresinin 11. âyeti ile 12. âyeti birleştirerek bir âyet sayarken, diğer kıraat âlimleri ise mushaftaki gibi ayrı ayrı iki âyet saymışlardır.

2. Aynı şekilde yine Şam kıraat âlimleri mevcut mushafta Ali İmran sûresi 3. âyet olarak yer alan *نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ* âyetini hemen sonraki 4. âyet olan *مِن قَبْلُ هُنَى لِلنَّاسِ وَالنَّزَلَ مِنَ قَبْلُ هُنَى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ مِنَ قَبْلُ هُنَى لِلنَّاسِ* âyetiyle birleştirerek bir âyet, diğerleri ise mevcut mushafta olduğu gibi *نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابُ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ* e kadar bir âyet, ondan sonra gelen âyeti de başka bir âyet yani iki âyet saymışlardır.¹⁰⁵ Buna göre Şamlılar Ali İmran sûresinin 3. âyeti ile 4. âyeti birleştirerek bir âyet sayarken, diğer kıraat âlimleri ise mevcut mushafta yer aldığı gibi ayrı ayrı iki âyet saymışlardır.

3. Kûfe kıraat âlimlerinin dışındakiler mevcut mushafta Enâm sûresi 66. âyet olarak yer alan *وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمَكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُل لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ* âyetini hemen sonraki 67. âyet olan *لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ* âyetiyle birleştirerek bir âyet, Kûfeliler ise mevcut mushafta olduğu gibi *وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمَكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُل لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ* e kadar bir âyet, ondan sonra gelen âyeti de başka bir âyet saymışlardır.¹⁰⁶ Buna göre Kûfelilerin dışındakiler Enâm sûresi 66. âyeti ile 67. âyeti birleştirerek bir âyet sayarken, diğer kıraat âlimleri ise mevcut mushafta yer aldığı gibi bunları ayrı ayrı iki âyet saymışlardır.

F. SONUÇ

Açık alamet, belirti, işaret, ibret, mucize, delil, yüksek bina vs. gibi anlamlara gelen âyet, Kur'an metnini meydana getiren sûrelerin en küçük birimini ifade eder. Kur'an'daki âyetlerin sûreler içindeki yerleri tevkîfi/vahye dayalı olarak tertip edilmiştir. Diğer bir ifade ile âyetlerin sıralanışı, ne iniş sırasına göre ne de konusuna

¹⁰⁴ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 91-b.

¹⁰⁵ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 93-a.

¹⁰⁶ Dâni, *el-Beyân fî addi âyi'l-Kur'an*, vrk, 95-b.

göredir. Âyetlerin sıralanışındaki tertip, onu gönderen Allah'a aittir. Dolayısıyla Allah tarafından melek Cebrail aracılığı ile Hz. Peygambere indirilen her bir âyetin hangi sûrede, hangi âyetten sonra, hangi sırada yer alacağı, vahiy sırasında belirtilir. Hz. Peygamber de vahiy kâtiplerine bu yönde direktif verir ve âyetler bu direktif doğrultusunda belirtilen yerlerine yazılırdı. Böylece sıralanan âyetler ve âyetlerin meydana getirdiği sûreler bir düzen içerisinde yine Hz. Peygamber tarafından okunur, bu okuma sırasında âyet yerlerinde durmak sûretiyle âyet yerlerini Hz. Peygamber ashapına talim ederdi. Bu durumun ashap tarafından öğrenildiğinden emin olan Hz. Peygamber diğer okumalarında ya mananın tamamlandığı yeri gözetmek veya nefesin yetmediği durumlardaki okumalarda nasıl vakfedilip/durulup, ne şekilde ibtidâ/yeniden başlamayı öğretmek vs. maksatlarla iki âyeti zaman zaman birleştirerek okumuş veya -bugün- âyet ortası sayılan yerlerde durmuştur. Hz. Peygamberin bu son okuyuşunu duyan, daha önceki âyet sonlarını talim maksadıyla yaptığı okumalara muttali olamayan ashaptan bazıları, bu son okuyuşundaki vakıf/durmalarını âyet sonu veya âyet başı sanarak ihtilafa düşmüşlerdir. Daha sonra bu ihtilaflarını besmeleinin âyet olup olmadığı, haruf-ı mukataaların âyet sayılıp sayılmayacağı, bazı âyetlerin birleştirilerek bir âyet sayılması ve bazı âyetlerin de birden çok âyete bölünüp bölünmeyeceği ile ilgili farklı düşünceleriyle derinleştirmişlerdir. Böylece sahabe döneminde başlayan, daha sonraki dönemlere rivâyet yoluyla taşınan bu ihtilaflar, âyetlerin toplam sayısı ile ilgili farklı rakamların telaffuz edilmesine sebep olmuştur.

Hız. Peygamberin son arzada Kur'an'ı baştan sona okuduğu tertibe ve sıralamaya ashap da muttali olmuştur. Dolayısıyla âyet sayıları ile ilgili ihtilaflar, hiç bir zaman ve hiç bir dönemde metin ihtilafı olarak algılanmamıştır. Diğer bir ifade ile rivâyetlerde zikredilen 6200 üzerindeki fazlalıklar Kur'an metninin artışını ifade etmediği gibi, 6236'dan az olan sayılar da Kur'an metninin azaltıldığı anlamına gelmez.

Hız. Peygamberin son arzada okuduğu Kur'an metninin tamamı Hız. Ebu Bekir zamanında bir araya toplanmış, Hız. Osman zamanında da tertibi ve düzeni belirli bir Mushaf olarak istinsah edilip çoğaltılmıştır. Buna göre âyet sayısı ile ilgili farklı rakamların telaffuz edilmesinin izafi/göreceli olduğu söylenebilir. Çünkü Hız. Peygamberin Fatıha sûresinin 7 âyet, Mülk sûresinin 30 âyet olduğunu bildiren rivâyetlerle, bazı sûreleri okurken kıraat esnasında âyet sayısını ifade etmek üzere parmaklarıyla sayılara işarette bulunduğu yolundaki rivâyetlerden hareketle, tıpkı Kur'an metninin nokatlanması, harekelenmesi ile ilgili süreç gibi, âyetlerin yerlerinin be-

lirlenmesi ve bununla ilgili işaretlerin kullanılması sürecini de başlattığı söylenebilir. Zira 39 sûrenin âyet sayısında bir ihtilafın olmayışı, ihtilafın 75 sûrenin âyetlerinde olması da bu meselenin tıpkı diğer çalışmalar gibi zamana yayıldığını göstermektedir. Kur'an metni üzerindeki çalışmalara paralel olarak âyetler üzerindeki çalışmalar da tamamlanarak sonuca bağlanmıştır.

Tedvin dönemine kadar şifahi bilgi olarak kuşaktan kuşağa aktarılan âyet başları ve âyet sonları ile ilgili bilgiler, daha sonra metin üzerinde âyetin başlangıç veya bitiş yerine nokta veya noktalar konularak belirlenmiştir. Ayrıca bu süreçte konu ile ilgili müstakil eser çalışmaları da yapılarak gelen rivâyetler değerlendirilmiştir. Bu meyanda bizim de çalışmamızda yararlandığımız Ebu Amr Osman ed-Dânî (444/1053)'nin *el-Beyân fi addi âyi'l-Kur'an* adlı eseri ile, bu eser kaynak alınarak biraz daha muhtasar olarak telif edilmiş olan Ebû Muhammed Burhaneddin İbrahim el-Ca'berî (732/1332)'nin, *Hüsnü'l-meded fi ma'rifeti fenni'l-aded* adlı eserini burada zikredebiliriz.

Kur'an'ın hareketlenmesi, noktalanması, hiziplere ve cüzlere ayrılması nasıl ki zaman içerisinde son şeklini alarak, İslam coğrafyasında bir birlik oluşturulmuşsa, âyet başlarının veya âyet sonlarının belirlenmesi, buralara noktadan başlayarak çeşitli şekillerin konulması ve son olarak bu yuvarlak şeklin içerisine sûrelerdeki âyetlerin rakamsal değerini ifade eden sıra sayılarının yazılmasıyla da bu yöndeki ihtilaflara son verilerek bir birliktelik oluşturulmuştur. Kûfe kıraat ekolü'nün kabul ettiği ve Hz. Ali b Ebî Talib'ten rivâyet edilen 6236 âyet sayısını gösteren âyet sıralaması bütün Mushaflarda, dünyanın dört bir yanında tatbik edilerek bütün Müslümanlarca kabul edilmiş ve üzerinde birlik (bir anlamda icma) sağlanmıştır. Buna göre daha sonra ki kaynaklarda nakledile gelen ve kime ait olduğu da çok belli olmayan 6666 sayısı anlamını kaybetmiştir. Belki bu sayı ilgili kaynaklarda da ifade edildiği gibi sadece bir görüşü ifade eden konu taksimli bir bilgiyi ifade etmesi bakımından yararlanılabilmektedir. Örneğin Kur'an'da ahkâma dair âyetlerin sayısına, bu rakamı zikredenlerin yaptığı taksimatı esas alarak 500 (beşyüz), mesel ve ibret bildiren âyetlerin sayısı (1000) bin, tesbih ve dua bildiren âyetlerin sayısı 100 (yüz) v.s. gibi genel toplamı ifade eden sayılar verilebilir.

Buna göre bu gün elimizdeki Mushaflarda ki âyet sayısını ifade eden 6236 sayısı, tarihsel kökeni olan ve rivâyet tekniği açısından da gelen rivâyetlerin en sağlamı olarak gözüken, bu anlamda Kur'andaki âyet sayısı denildiğinde akla gelen sayı olarak kabul edilmelidir. 6666 sayısına bu anlamda itibar edilmesinin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.